

# Umetnost u javnom prostoru: prostorne strategije

# Umetnost u javnom prostoru: prostorne strategije

Cilj predavanja da razjasni pojmove javne umetnosti i javnog prostora, moguće umetničke forme i modalitete delovanja, kao i načine učešća građana u javnom prostoru. Termin "strategije" koristi se zbog složenosti problema umetnosti u javnom prostoru, koji uključuje niz faktora - od planiranja, finansiranja, dozvola, javnog konkursa i sl. U tekstu se razmatra mogućnosti umetničkog delovanja savremenim načinima umetničkog izražavanja, kao što su instalacije, objekti, intervencije, kao i mogućnost stvaranja „mesta“ putem umetnosti u javnom prostoru.



Christo and Jeanne-Claude - The Gates, Central Park, New York,  
12-27 February 2005.

# Pojam javne umetnosti

Umetnost u javnom prostoru podrazumeva sve one oblike umetnosti koje se realizuju u javnom prostoru, počevši od tradicionalne skulpture do instalacija, objekata, murala, street arta, performansa, hepeninga i slično.

Širi pojam umetnosti u javnom prostoru podrazumeva sve ono što se preduzima u oblikovanju javnih urbanih prostora od urbanističkih planova, arhitekture, urbanog mobilijara, osvetljenja i slično.

Umetnost u javnom prostoru prepostavlja širu publiku nego umetnost koja je stvarana za izlaganje u galerijama, i više je podložna kritici jer je direktno uključena u svakodnevni život. Svi smo publika javne umetnosti, svidelo se to nama ili ne. Iz tog razloga je važno da se utvrdi koja su naša prava u upotrebi i stvaranju javnog prostora.



# Pojam i geneza javnog prostora

Javni prostor ustanovljen je tokom razvoja grčkih polisa kao agora, koja je služila kao mesto susreta, razgovora o javnim temama i njihovom rešavanju. Agora je bila i mesto gradske većnice. Ovo nam govori o stepenu svesti o značaju javnog prostora još u antička vremena. Kasnije se od agore, preko rimskog foruma razvijaju oblici koncentrisanja javnog života, od kojih je gradski trg najvažniji.

:



# Pojam i geneza javnog prostora

Suštinsko pitanje u vezi javnog prostora odnosi se na način raspolaganja, tj. odgovora na šire sociološki postavljeno pitanje - ko ima pravo na grad. Pitanje je participacije u upravljanju - kako se ostvaruju interesi građanstva, i kolika i kakva prava imaju na raspolaganju i upravljanju javnim prostorom.



# Kreativne i prostorne strategije

Iz potrebe da se umetnost uključi aktivno u društvenu stvarnost, razvile su se strategije delovanja umetnika. Termin "strategije" se koristi zbog složenosti problema umetnosti u javnom prostoru, koji uključuje niz faktora - planiranje, finansiranje, dozvole, javni konkurs i sl. Odnos prema društvenoj stvarnosti i ciljevi javne umetnosti kreiraju strategije aktivnosti u javnom prostoru i javnoj sferi, što rezultira konkretnim umetničkim praksama:

- Memorijalna praksa
- Aktivistička praksa
- Utilitarna praksa

Oni su svi specifični po ciljevima, metodama organizovanja i finansiranja. Ono što bi trebalo svima zajedničko je kontrola nad trošenjem javnih sredstava i uključivanje struke u formulisanju ciljeva, javnog konkursa i žiriranja.



## Memorijalna praksa

Tradicionalno shvaćena umetnost u javnom prostoru obuhvata spomeničku, memorijalnu skulpturu, najčešće realizovanu tradicionalnim metodama i realističkog prosedea. Ona je postavljena radi obeležavanja istorijskih događaja i ličnosti, političara, naučnika i umetnika, a najčešće služi uspostavljanju i održavanju svesti o državnosti i nacionalnoj istoriji, ali i veličanju moći režima i vladajuće ideologije. Realizacija ovakvih spomenika je uvek u potpunosti institucionalno postavljena.



## Memorijalna praksa

Koliko daleko može da dovede državna politika koja u ostvarivanju svojih ciljeva zloupotrebljava umetnost najrečitije govori primer Skopja. Nivo apsurda u tumačenju istorije, kao i megalomanski zahvat u prostor može da se meri samo sa zahvatima nekih totalitarnih društava kroz istoriju, iako je Makedonija demokratska država. Istorizam i klasicizam su uvek bili pogodni za prikazivanje moći totalitarnih režima, koji su smatrali da narod ne shvata modernu umetnost, negirajući time u potpunosti iskustvo modernizma.

**Spomenik Aleksandru Makedonskom,  
Skopje**



## Memorijalna praksa

Koliko daleko može da dovede državna politika koja u ostvarivanju svojih ciljeva zloupotrebljava umetnost najrečitije govori primer Skopja. Nivo apsurda u tumačenju istorije, kao i megalomanski zahvat u prostor može da se meri samo sa zahvatima nekih totalitarnih društava kroz istoriju, iako je Makedonija demokratska država. Istorizam i klasicizam su uvek bili pogodni za prikazivanje moći totalitarnih režima, koji su smatrali da narod ne shvata modernu umetnost, negirajući time u potpunosti iskustvo modernizma.

**Spomenik Aleksandru Makedonskom,  
Skopje**



## Memorijalna praksa

Koliko daleko može da dovede državna politika koja u ostvarivanju svojih ciljeva zloupotrebljava umetnost najrečitije govori primer Skopja. Nivo apsurda u tumačenju istorije, kao i megalomanski zahvat u prostor može da se meri samo sa zahvatima nekih totalitarnih društava kroz istoriju, iako je Makedonija demokratska država. Istorizam i klasicizam su uvek bili pogodni za prikazivanje moći totalitarnih režima, koji su smatrali da narod ne shvata modernu umetnost, negirajući time u potpunosti iskustvo modernizma.

**Spomenik Aleksandru Makedonskom,  
Skopje**



## Memorijalna praksa

Holokaust memorijal, poznat i kao Bezimena biblioteka je delo memorijalnog karaktera, postavljeno u jevrejskoj četvrti Beča. Posvećen je jevrejskim žrtvama holokausta u Austriji. Delo je britanske umetnice Rachel Whiteread koja se bavi izradivanjem „negativa“ prostora i time evocira samo biće prostora i vraća nam ga u fizičku realnost. Ukoliko je prostor šupljina i kao takav pozitiv, njegov otisak, kao negativ, postaje punoča, čvrsto telo koje nosi otisak prostora i sećanje na vreme. Ovaj primer je suprotan prethodnom i pokazuje da je moguće kulturnom politikom, institucijom konkursa i uključivanjem lokalne administracije postaviti spomeničko delo koje je reprezent savremene umetnosti i koje neguje kulturu pamćenja.

**Rachel Whiteread, Holokaust memorijal**



# Memorijalna praksa

PETER AJZENMAN

Spomenik ubijenim Jevrejima Evrope

Spomenik ubijenim Jevrejima Evrope je spomenik jevrejskim i drugih žrtvama holokausta u Berlinu, projektovan od arhitekte Petera Eisenmana.

Sastoji se od 19.000 kvadratnih metara prostora prekrivenog sa 2.711 betonskih kubusa ili "stela", po jedan za svaku stranicu Talmuda raspoređenih u mrežu uzoraka ukoso polja. Ona takođe uključuje statue nejevrejskim žrtvama holokausta na njenim uglovima. Stele su 2.38m dugačke, 0.95m široke i visine od 0,2 m do 4.8m. Stele su dizajnirane za stvaranje nelagodne, zbumujuće atmosfere, a cela skulptura ima za cilj da predstavi sistem koji je izgubio dodir sa ljudskim razumom. Dizajn predstavlja radikalnu pristup tradicionalnom konceptu spomenika, delom zato što Eisenman nije koristio bilo kakvu simboliku.



# Memorijalna praksa

**PETER AJZENMAN**

**Spomenik ubijenim Jevrejima Evrope**

Izgradnja je počela 1. aprila 2003 i bio je završen 15. decembar 2004. Inaugurisan je 10. maja 2005, šezdeset godina nakon završetka Drugog svetskog rata, i otvorena za javnost 12. maja iste godine. Nalazi se bloku južno od Brandenburške kapije, u Friedrichstadtiju. Troškovi izgradnje bili su oko 25 miliona evra.



# Memorijalna praksa

## Mark Kvin: Skulptura na Trafalgar skveru:

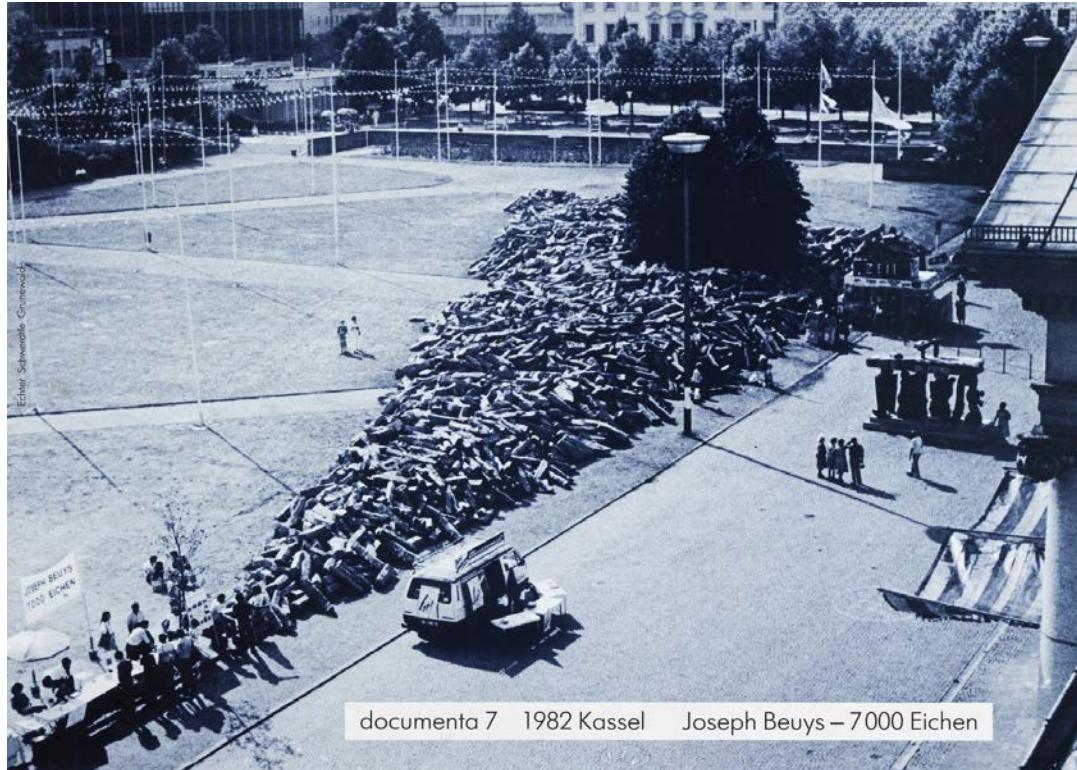
Primer kako ni novina u formi, niti multimediji nisu bitni u određivanju prave vrednosti umetničkog dela, u odnosu na duboko humanističku poruku, koja ovde atakuje na našu empatiju i izaziva naše poimanje lepote.

Iako je izrađena od mermara, pa bi se mogla smatrati klasičnim skulptorskim osvarenjam, delo se svojim značenjem i porukom odmiče od klasičnog tumačenja javne skulpture, koja obično propagira državnu politiku. Mermer od koga je izrađena skulptura primenjivan je u klasičnoj Grčkoj, a Miloska Venera, koja je takođe izrađena od mermara, ideal je lepote kome se divimo. Pri tome, ona takođe nema ruke, a mi joj se i dalje divimo kao lepoti. Da li se divimo i lepoti skulpture umetnice bez ruku? Naprotiv, ona je izazivala zgražavanje publike. Umetnik postavlja jednu savremenu temu, inkluzije, u prostor, pri čemu izaziva naše poimanje estetskog, etičkog i ukorenjene predrasude o lepoti, javnom prostoru i umetnosti. Ovo delo je ne samo etički, nego i društveno angažovano jer ukazuje na prihvatanje ili odbijanje osoba koje su drugačije od većine.



## Aktivistička praksa

Naspram tradicionalno postavljenog pojma uvodi se pojam Javna umetnost kao poseban vid delovanja umetnika u javnoj sferi. Savremena umetnost u javnom prostoru uvode nove teme i novi odnos prema urbanom i društvenom okruženju, element društvenog aktivizma, pri čemu ta dela (radovi) ne moraju da imaju trajni karakter. Cilj ove umetnosti nije više umetnički predmet ili estetizacija realnosti, nego aktivan odnos prema društvenoj stvarnosti. Uvodi se pojam **sajt – specifičnog dela, stvaranog In Situ** (na licu mesta), da bi kasnije ovaj princip stvaranja dela koje se metaforički odnosi prema prostoru bio nadograđen u **kontekst-specifične i procesne radove i akcije, participativnu i umetnost zajednice**, koji su utemeljeni u socijalnom kontekstu. Javna umetnost predstavlja suprotnost umetnosti u javnom prostoru, ona se ne stvara da fizički traje, nego ima temporalni karakter.



# Aktivistička praksa

Jozef Bojs  
7000 hrastova  
Dokumenta 7, Kasel

Uz pomoć volontera, Bojs sadi 7.000 hrastova tokom nekoliko godina u Kaselu, u Nemačkoj, svaki sa pratećim bazaltnim kamenom. Obimna umetnička i ekološka intervencija sa ciljem trajnog menjanja životnog prostora grada. Projekat, iako na prvi pogled kontroverzan, postao je važan deo gradskog pejzaža Kasela.



# Aktivistička praksa

Jozef Bojs

7000 hrastova

Dokumenta 7, Kasel



# Aktivistička praksa

Agneš Deneš

Njujork

Rad je nastao u periodu od šest meseci u proleće, leto i jesen 1982. godine, kada Deneš, uz podršku Public Art Foundation, sai polje pšenice na dva hektara ruševina i deponije u blizini Wall Street i Svjetskog trgovinskog centra u donjem Menhetnu, finansijskog centra Amerike i sveta.



# Aktivistička praksa

Agneš Deneš

Njujork

Rad je nastao u periodu od šest meseci u proleće, leto i jesen 1982. godine, kada Deneš, uz podršku Public Art Foundation, sai polje pšenice na dva hektara ruševina i deponije u blizini Wall Street i Svjetskog trgovinskog centra u donjem Menhetnu, finansijskog centra Amerike i sveta.



# Aktivistička praksa

## Site-specific art

Site-specific umetnost je umetnost koja je napravljena za određeni prostor ili mesto. Ona uzima u obzir prirodu mesta, njegovu prošlosti i sadašnjost, njegove korisnike i svrhu. Bilo bi nemoguće da rad stvoren na specifičnoj lokaciji bude na potpuno isti način izведен bilo gde drugde.

Najčešće korišćena definicija site-specific umetničke prakse jeste ona koju je izgovorio Ričard Sera, pokušavajući da utvrdi svoju poziciju u javnoj raspravi u vezi sa suđenjem u poznatom slučaju uklanjanja njegove site-specific skulpture pod nazivom Tilted Arc 1981. godine. On je rekao: "**Pomeriti delo znači uništiti ga**". Sajt - specifično delo je kreirano da postoji na određenom mestu i njegova kompozicija u potpunosti zavisi od načina na koji je postavljeno u dati prostoru - ono ne funkcioniše odvojeno od njega.

Pojam Site specific povezan je sa lend artom, procesualnom umetnosti, performansom, konceptualnom i umetnosti instalacije, institucionalnom kritikom, kao i umetnosti koja radi sa lokalnim zajednicama.



# Aktivistická praksa

## Site-specific art

Richard Serra  
Tilted Arc  
1981.



# Aktivistička praksa

## Site-specific art

### Instalacija

Termin instalacija koristi se da opiše umetnost koja uzima prostor kao aktivni činilac umetničkog dela. Instalacije su umetnička dela koja su stvorena da transformišu percepciju prostora.

Instalacija, kao hibridna umetnost, stvorena je iz mnogih pojedinačnih umetničkih disciplina. Ona uključuje arhitekturu i video, fotografiju i skulpturu, ready made i druge oblasti. Prelazeći granicu između različitih umetnosti, instalacija ispituje njihove individualne autonomije, njihovu istoriju i značaj za savremeni kontekst.

Smisao prostora u instalaciji je u aktivnom dijalogu objekata i posmatrača u prostoru, postupcima koji aktiviraju potencijalna ili skrivena značenja specifičnog mesta.



# Aktivistička praksa

## Site-specific art

### Instalacija

Danijel Buren je 1986. godine postavio prostornu intervenciju u Pale Rojal, zdanju u Parizu iz 18. veka, u kome se nalazi državna administracija. On se odlučio da ovaj spomenik arhitekture upotpuni kao ruinu. On je ideju kolonade, peristila pretočio u oštećene stubove antičkog Akropolja. Ovo delo je izazvalo intenzivnu debatu o integraciji savremene umetnosti i istorijskih zgrada, nakon čega je nastupila i sudska zabrana. Buren koristi kontrastne pruge radi integracije vizuelnih arhitektonskih površina prostora, posebno istorijskih obeležja arhitekture. Ovaj rad je site-specific instalacija, u odnosu na svoju postavku u suprotnosti sa preovlađujućim idejama umetničkog dela koje stoji izdvojeno. Radom na licu mesta, on teži da kontekstualizuje svoju umetničku praksu koristeći pruge - popularni francuski motiv tkanina - kao oblik jezika u prostoru. Kao konceptualni umetnik, protivi se tradicionalnom načinu predstavljanja umetnosti kroz muzejsko-galerijski sistem.



# Aktivistička praksa

## Site-specific art

### Instalacija

Christo i Jean Claude

Pakovanje Rajhstaga, Berlin, 1995.

"Pakovanje Rajhstaga", planiran više od dvadeset godina, predstavlja određene relacije prema arhitekturi koje nisu čisto estetske prirode, uzimajući u obzir namenu i značaj, kao i istoriju ove građevine. Sama zgrada je preživelu svoje stalne promene: izgrađena 1894, spaljena 1933. od strane nacista, gotovo uništena 1945. od strane Crvene armije, bila je obnovljena šezdesetih godina, ali je uvek ostala simbol demokratije.

U periodu od dve nedelje, srebrna tkanina, oblikovana plavom užadi, stvorila je raskošan tok vertikalnih nabora, naglašavajući funkcije i proporcije postojeće strukture, skrivajući i istovremeno otkrivači suštinu Rajhstaga.



# Aktivistička praksa

## Site-specific art

### Instalacija

Jenny Holzer

“Protect me from what I want”

Times skver , Njujork

Zauzimanje prostora medija od strane umetnika je od posebnog političkog značaja. Korišćenje jezika oglašavanja Barbare Kruger, projekcije Kšištof Vodiczkog ili video instalacije Dare Birnbaum, Nam Jun Pajk, Mari-Žo Lafonten i Geri Hil su poruka same po sebi.

Reči američke umetnice Jenny Holzer koje trepere preko LED displeja: “Protect me from what I want” (Zaštiti me od onoga što želim), koje su postavljene na displeju na Times skveru u Njujorku, među mnoštvom drugih poruka komercijalne prirode, preuzimaju ne samo medij i mesto, nego i način saopštavanja poruke komercijalnog oglašavanja, i time vrše sabotažu uobičajenog sistema vrednosti.



**Aktivistička praksa**  
**Site-specific art**  
**Instalacija**



## Nestanak „mesta“

Mesto je ključni pojam filozofskog promišljanja arhitekture kao prostorne, ali i istorijske činjenice. Pod mestom se ne podrazumeva apstraktna, geografska lokacija, već celina urbanih fenomena, koji određuju karakter i atmosferu lokacije.

Usled globalizacije, prevlasti tehničko – tehnološkog poimanja prostora i marketinško – komunikativne funkcije i znakovnosti u prostoru, tradicionalni karakter mesta se gubi, prostori postaju uniformni i bez značenja. Dolazi do gubitka identiteta i značenja urbanog prostora, onakvog kakav se taložio kroz istoriju. Nalazimo se u ravni jednodimenzionalnog hiperrealizma konzumerističkog društva, koji isključuje simbolički i istorijski nivo. To je hiperrealizam kupovine, u kome smo tretirani samo kao potrošači, ne i kao akteri.



# Nestanak „mesta“

## Primer 1

Javni gradski prostori nestaju i karakter trga kao centralnog mesta gradskog života nestaje, a centralnu ulogu preuzimaju automobili. U trenutku kada trg postane parking, ne možemo više govoriti o javnom prostoru, nego o saobraćajnoj infrastrukturi.

Takav primer je Trifkovićev trg. Danas malo ko zna da se na mestu parkinga nalazilo prvo gradsko pozorište, izgrađeno dobrovoljnim prilozima, u organizaciji Društva za srpsko narodno pozorište.

Zgrada Građanske dvorane izgrađena je 1871, po projektu Đerđa Molnara, a srušena je 1891. Kao formalni razlog rušenja uzeti su policijski i sanitarni izveštaji, dok je pravi razlog bio to „što varoš nema više razlog da obnavlja ugovor sa Društvom za Srpsko narodno pozorište“.



## Nestanak „mesta“

### Primer 2

Jermenska crkva je srušena 1963. godine da bi na tom mestu prošao bulevar, i jedva da više postoji i kao spomen obeležje. Spomen obeležje na mestu gde se nalazila crkva je devastirano, tako da ovaj sakralni objekat nestaje dva puta. Ono što je nekada bilo mesto, prostor od velikog simboličkog značaja za stanovnike grada, nestalo je u birokratskom odlukom. Konačno, 2016, nestaje je i treći put, i to zauvek, sahranjena ispod 13 spratova betonskog mastodononta koji je silom osvojio svoje mesto u prostoru. Tom prilikom uništen je konačno i spomenik porodice Čenazi, kao i zgrada Kreditne banka, zaštićeni objekat sa kraja 19. veka.



## Stvaranje „mesta“

Umetnost u javnom prostoru, ili javna umetnost, može značajno doprineti vraćanju karaktera mestu i davanja značenja prostoru. Kroz umetničke intervencije stvara se osećaj pripadništva određenom prostoru i tako umetnost zaista postaje javna – pokretač i akter u javnoj sferi.



## Stvaranje „mesta“

Dobar primer „stvaranja mesta“ predstavlja lend art instalacija u Baču, izvedena u okviru projekta „Panonski put umetnosti“ Akademije umetnosti Novi Sad i Umjetničke akademije Osijek u okviru šireg IPA projekta Evropske unije. Lend art se ovde pokazuje kao jedna od mogućih strategija „stvaranja mesta“. Neposredno uz istorijski grad Bač, srednjevekovnu tvrđavu i put koji je deo evropske biciklističke rute, postavljeno je lend art obeležje, matematički simbol beskonačnosti „obrnuta“ osmica. Iako se ne odnosi na konkretnu lokaciju, niti na istoriju tog mesta, „osmica“ stvara novi topografski, ali i urbani reper. Simbolika beskonačnog odnosi se na beskonačnost umetnosti, kao i na prividnu beskonačnost puta kroz ravnicu u kojoj se nalazi.



## Stvaranje „mesta“

Zajedno sa obeležjima i urbanom opremom, ovaj landmark postaje novo simboličko „mesto“ u Baču, lokacija kojoj je cilj da okuplja stanovnike i da se uključi u život naselja. Ova simbolička peripatetička „staza zdravlja“ nema konkretnu namenu, nego nam metaforički govori o beskonačnosti puta ka umetnosti. Izrađena je od kamene turske kaldrme iz XVI veka iz Bođana i ima trajni karakter, čime je uspostavljen kontinuitet istorijskog pamćenja lokaliteta.

